

Vad har datorn emot **which**?

Arne Olofsson

Om man har sin dators engelska grammatikkontroll inkopplad och skriver t.ex. *This is a book **which** has changed my life*, protesterar de flesta grammatikkontroller och rekommenderar ändring till *This is a book **that** has changed my life*. För den som undrar är det omöjligt att hitta stöd för detta förslag i våra vanligaste grammatikböcker. Inte ens de största grammatiska referensverken antyder att ett sådant byte av relativt pronomen skulle vara nödvändigt eller ens önskvärt.

Dators försök att styra oss bort från relativt *which* till relativt *that* har inte någon som helst förankring i spontant producerad ”standardengelska”. Detta gäller både tal och skrift, oberoende av geografiska varianter. Men man kan inte diskutera problemet förrän man kan skilja på de två huvudfunktioner som en relativsats kan ha.

En sorts relativsats kallas parentetisk eller oftare icke-restriktiv. Dess innehåll är bara en tillagd upplysning om det substantiv som satsen hör ihop med: *George Washington, **who** was the first president of the USA, said ...*; *Washington DC, **which** is the capital of the USA, is situated ...* Dessa båda exempel visar hela repertoaren av pronomen i parentetisk eller icke-restriktiv sats. Valet styrs helt av om det aktuella substantivet (korrelerat till relativpronomenet) betecknar en person (då man använder *who*) eller något annat (då man använder *which*). Med undantag för problem kring hur spädbarn och sällskapsdjur ska klassificeras (person eller icke-person), kan alla klara en sådan uppdelning, och det finns som sagt bara två pronomen att spela med, *who* och *which*.

Komplikationerna kommer i restriktiva relativsats. De används för att precisera substantivets syftning (*bilen som står därborta*) eller skapa

en underkategori till den grupp som substantivet betecknar (*bilar som har två dörrar*). I sådana konstruktioner ökar engelskans repertoar av pronomen. Ordet *that* kommer in i bilden, vid sidan av både *who* och *which*. Bortsett från vissa stilistiska överväganden innebär ”vid sidan av” att det är fritt fram att välja mellan *who* och *that* samt mellan *which* och *that*. Alltså är *the car which is standing over there* precis lika korrekt som *the car that is standing over there*. Varför bråkar då datorns grammatikkontroll om det första alternativet? Har den upptäckt en ny engelsk grammatikregel? Nej, det är snarare en fråga om att aktivt ha infört en sådan.

Den fria variationen mellan *that* och *which* i restriktiva relativsats har länge varit en källa till irritation bland språkintresserade av typen ”vän av ordning”. En inflytelserik språkman som gav sitt stöd åt tanken att situationen borde regleras var Henry Watson Fowler (1858–1933). Det var han som tillsammans med brodern Francis George Fowler (1871–1918) författade *The King’s English*, som kom ut 1906. I den boken gick de ganska kategoriskt fram i sin rådgivning: ”... this principle, that ‘that’ is the defining, ‘who’ or ‘which’ the non-defining relative; ...” och ”‘Who’ or ‘which’ should not be used in defining clauses except when custom, euphony, or convenience is decidedly against the

use of 'that'." Man noterar direkt att kriterierna som styr undantagen är minst sagt luddiga; man blir också överraskad av att *who* utesluts från användning i restriktiva satser. Tjugo år senare var Henry något mindre kategorisk i boken *Modern English Usage* och hänvisade till nyttan av en uppstyning: "... there would be much to gain both in lucidity & in ease ...".

Hans rekommendation var att *which* borde få sin användning begränsad till icke-restriktiva relativsatser. Därmed skulle *that* bli ensam herre på täppan i restriktiva satser, åtminstone med korrelat som betecknade annat än personer. När jag säger "ensam herre på täppan" väljer jag att bortse från att det precis som i svenskan går att utelämnat pronomenet i vissa lägen (*the book _ I bought*). Jag bortser också från problemet med placeringen av prepositioner i relativsatser: Får man skriva *the book /that/ I read it in* eller måste det heta *the book in which I read it?*

En komplikation med bröderna Fowlers förslag var att det gick emot en annan etablerad tendens i det engelska språket. Den tendensen byggde på att *which* uppfattades som en högstatusform, medan *that* skulle vara mer talspråklig och därför mindre värd i skriftliga sammanhang. Åtminstone förr "rättade" engelska skollärare ofta sina elevers *that* till *which* i deras uppsatser, alltså precis motsatsen till vad datorernas grammatikkontroller nu gör. Statuskillnaden mellan *that* och *which* avspeglar sig rent statistiskt i olika texttyper: I situationer där både *that* och *which* varit möjliga har författare av vetenskaplig prosa valt *which* framför *that* dubbelt så ofta som författare av underhållningslitteratur gjort. Numera är det inte helt lätt att mäta vem det är som väljer. En hel del vetenskapliga förlag ändrar i författarens manuskript och "rättar" från

which till *that* om relativsatsen är restriktiv. Detta beteende fanns redan före datoriseringen. Ett tydligt exempel, som jag har beskrivit på konferenser och behandlat i en artikel i *Moderna Språk* 2008, är tidskriften *Scientific American*. Vid årsskiftet 1958/1959 började redaktörerna systematiskt ("för hand") rensa bort alla *which* som subjekt och objekt i restriktiva relativsatser.

Konstruktioner av typen *a book which has changed my life* har (i princip, men se nedan) inte förekommit där de senaste sex decennierna.

Med hjälp av korpusmaterial har jag också undersökt hur proportionerna mellan *that* och *which* har ändrats över tid. Undersökningen gäller amerikanska

texter i kategorin "Learned and Scientific Writings" från 1965 och 1995. Det går inte att utreda om det beror på redaktörer eller datorer, men skillnaden är dramatisk. På dessa 30 år går *that* från 37% till 84%. Detta kan knappast vara en spontan språkförändring på så kort tid.

Scientific American 1961: *that* 99 %, *which* 1 %

Två fall ligger bakom siffran 1 %. Redaktörerna har behållit *that which* och *those which* och då sluppet *that that* (klumpigt) och *those that* (snudd på oidiomatiskt).

Icke-restriktiva satser ska i engelskan omges av kommatecken. Om man har satt sig i sinnet att utrota *which* i restriktiva satser, kan man med ett mycket enkelt program få datorn att acceptera sekvensen kommatecken + mellanslag + *which* men protestera mot sekvensen bokstav + mellanslag + *which*. Detta är i princip vad grammatikkontrollen nu gör, utan stöd i hur engelsktalande spontant uttrycker sig.

Kan man då inte behålla sitt *which* och bara sätta in kommatecken för att blidka datorn? Det kan inte rekommenderas, eftersom det i princip alltid är en betydelskillnad mellan restriktiv och icke-restriktiv konstruktion. Menar man ... *cars which run on petrol* ... (dvs kategorin bensindrivna bilar), ska man inte skriva ... *cars, which run on petrol, ...* , för då signalerar man indirekt att man är okunnig om att det finns alternativa drivmedel.

Det kan knappast undvikas att datorernas grammatikkontroll kommer att leda till språkförändring på den aktuella punkten. I text som produceras med hjälp av datoriserad grammatikkontroll förlorar *which* gradvis sin dubbla roll och blir allt ovanligare som inledare till restriktiva relativsatser. Bröderna Fowler och andra vänner av ordning från förr har anledning att jubla eller åtminstone småla i sin himmel.

Bibliografisk not

Henry Watson Fowler upprepade sitt och broderns önskemål om fördelningen mellan *that* och *which* i sin ”språkrådgivningsbok” *Modern English Usage*, som länge har varit något av en bibel vid diskussioner om engelsk språkriktighet. Dess första upplaga trycktes om femton

gånger under perioden 1926–1957, i princip utan ändringar, vilket gjorde dess säljande titel mer och mer missvisande. 1965, 22 år efter H.W. Fowlers död, kom en andra upplaga, en revidering gjord med lätt hand av Sir Ernest Gowers. Under mellantiden hade Margaret Nicholson gjort en amerikansk variant av Fowlers bok, *American-English Usage*, som kom ut 1957. Varken Gowers eller Nicholson ändrade ett ord i Fowlers rekommendation om en striktare ”arbetsfördelning” mellan *that* och *which*. Först 70 år efter Fowlers ”original” kom det en grundligare översyn. Den räknas som tredje

upplagan trots att titeln är ändrad till *The New Fowler’s Modern English Usage*. Robert William Burchfield, som stod för omarbetningen, skriver i förordet: ”Fowler’s name remains on the title page, even though his book has been largely rewritten in this third edition.” Vad beträffar relativt *that* och relativt *which* väljer Burchfield att citera hela Fowlers önskan om fördelningen mellan dem men ger sedan i ett särskilt nyskrivet avsnitt exempel på att faktiskt både *that* och *which* används i restriktiva relativsatser.

” Menar man ... *cars which run on petrol* ... (dvs kategorin bensindrivna bilar), ska man inte skriva ... *cars, which run on petrol, ...* , för då signalerar man indirekt att man är okunnig om att det finns alternativa drivmedel. ”

ARNE OLOFSSON är professor i engelska med språkvetenskaplig inriktning (emeritus sedan maj 2010). 1976–2010 ägnade han sig

åt undervisning, forskning och akademiskt ledarskap vid Göteborgs universitet. Sitt intresse för kontakten mellan universitet och skola har han bl.a. visat genom artiklar och recensioner i *Lingua* och *Moderna Språk*.